

Irodalom

Mészöly Miklós műhelyvallomása*

Talán ez az első elbeszéléskötetem, amelyet tudatosan, magam számára kicsit program-szerűen is megterveztem. A *Film* óta írt írásaim javát gyűjtöttem itt egybe, függetlenül attól, hogy kötetben már megjelentek. A *Film* egy következetes út végállomása volt, utána új hajóra kellett szállnom – vagy elhallgatnom, vagy ismételtetni a már kiábrándulásig ismerttet. A *Film* bennem egy korszakot zárt le, mely mindennek, ami az emberi történet világához tartozik (és amit az én szemem-kezem elért), szó szerint a végére akart járni. Persze, ki ne akarna ilyesmit? Ki ne akarná az elkerülhetetlen legyőzést, ha az út odáig nélkülözhetetlen? ... Mert a mi versenyfutásunknak van egy ilyen eleme is. Meg hát a tizenkettes nulltalálát sem kicsi eredmény, ha jobban belegondolunk. A *Film* ennek az útnak tett pontot a végére. A változás, amire oda kellett figyelnem; az volt lényegében, hogy egyre kevésbé akartam a dolgok végére járni, helyette az vonzott jobban, hogy elveszek az emberi történet *gazdagságában*. Már amennyire ez kitelik belőlem. Azt a meztelenséget, amit a *Film*ben elértem, meg kellett próbálnom újra felöltöztetni. Múlttal, történelemmel, amennyire lehet, kertelés nélküli jelennel, emberek és tárgyak mesélőbb-elbeszélőbb, a szó öreg értelmében: epikusabb jelenlétével. Új kötetem erről a kedvről, vonzódásról ad hírt – mint előkészületről. Ugyanis nagyobb kompozíción dolgozom – sokéves munka lesz –, amely már egy ilyen típusú prózával szeretné megközelíteni azt a rejtélyes gazdagságot, amiben valaha éltünk, élünk és fogunk élni. Csak persze a *Film*mel záruló alkotói periódusra is szükségem volt ehhez: a meztelenség feltérképezésére. Így – a meztelenség viszonylagos ismeretében – a felöltöztetés lehetőségeit is másképp látom már, a gazdagság más rétegei is megvilágosodtak előttem. Azt remélem, hogy a realizmusnak valamilyen lappangó, alig kiaknázott bugyrába tudok ezzel az újra hangszerelt prózámmal leereszkedni.

Eddigi írásaim színhelye, múltja elsősorban a Dunántúlhoz és Erdélyhez kötődött. Ez ebben a kötetben se nagyon változott. A történelmi Pannónia és Erdély világa különösen vonz; és itt a *történelmire* tenném a hangsúlyt. Nem pusztán elvonatkoztatott emberi színjátékot kerestem és találtam itt, hanem nagyon is sorsba, történelmi sorsba ágyazott színjátékot – egyénekét, családokét, népekét. Meggyőződése, hogy ennek a többnyire tragikus, dinamikus hősies szövevénynek legalább annyira valóságos és általános érvényű mitológiája van és lehet, mint – mondjuk – a most bontakozó szellemi-művészi Dél-Amerikának. És ez a „mitológia” túlnő a mi közvetlen köznapis és történelmi határainkon. Egyre világosabb számomra, hogy csak úgy beszélhetünk és írhatunk magunkról hitelesen, ha egyúttal az egész térség világáról írunk és beszélünk – vagy legalábbis érzékel-tetjük, bevonjuk a látókörünkbe ezt a tágasabb, mégis nagyon egy-atmoszférájú világot.

* Az íróval Szörényi László beszélgetett. Elhangzott 1985. dec. 2-án a Magyar Rádió Mindennapi irodalmunk című adásában.

Magyarán – Közép-Kelet-Európát kellene megfogalmaznunk prózában. Egy ilyen tablón mi is élesebben, kevésbé provinciálisan rajzolódna ki. Például Krúdy ilyen értelemben vett tágasságát és realizmusát talán még nem is értettük meg és értékeltük igazán. Vagy Jókait. Vagy Kemény hasonló tágasságát, azokban a sziklatömb regényeiben. Van tehát itt bőven tradíció, amit támaszként magunk mögött tudhatunk. És amit korszerűen folytatva újra lehetne építeni s a holnap tradíciójává tenni. Új arcot adni egy olyan *mély-realizmusnak*, amely magába szívta az „új” próza egyetemesebb technikáit is. Úgy is mondhatnám, a „túlélő avantgardizmust”. Szándékosan használok itt a „mély-realizmus” szót, és nem a lejáratott szókapcsolásokat. Azt hiszem, meg kell védenünk a realizmust – mindenekelőtt a műveinkkel – a kurzus-megfogalmazásoktól. Mindez persze a hazához, szülőföldhöz való viszonyt is meghatározza a prózaíró számára – új feladatokkal, lehetőségekkel gazdagítja. A problémák, témák, színhelyek, szemléletek kötetlen nyitottsága biztosítja ezt a gazdagságot. Mondanék itt egy szót, ami elértéktelenedett: meg kell tanulnunk ideológiai plakát-felhangok nélkül *internacionálisan* hajózni a szavainkkal és szemléletünkkel ebben a szétszakíthatatlanul egy-sorsú térségben. Még akkor is, ha nem kapunk rá azonnal hasonló visszhang-választ. El kéne kezdenünk egy új tradíció kimunkálását.

Magáról a *Merre a csillag jár* elbeszélésről – én szívesebben nevezném *beszélynék* – nehéz szólnom, különösen az értelmezéséről. Én mély-realista írásnak érzem, noha sok szempontból álomszerűen naturalista benyomást is kelthet. Vízió-epikának hathat. De hát legbelül valamennyien tele vagyunk ilyen történetekkel, tájakkal, közérzetekkel, meditációkkal, alakokkal és találkozásokkal. Persze csak akkor, ha jobban *odafigyelünk*. Mindenesetre az élő létezésünk és az elmúlásunk határvidékén mások a törvényszerűségek, mint ami az utcán, a piacon érvényes. De hát a mechanikának is mások a törvényszerűségei, mint a kvantum-fizikának – mégis ugyanarról a rejtélyről beszélnek. Nem kijátszhatók egymással szemben. Mély realizmus bilincseli össze őket. Talán ezt az írást is így kellene olvasni: mint egy tudósítást egy bennünk lappangó, valóságos világról. Végre is, az árnyékunk is mi vagyunk – nélkülünk nincs, és mi se nélküle. Ismerjük az árnyékát-vesztett ember kalandjait meg tragikumát – a német irodalom mesterműve. Vagyis nemcsak az a tét – no meg az irodalom témája –, hogy társadalmi-politikai realitásokkal éljünk együtt, hanem az is, hogy az árnyékunkkal is megpróbáljuk a szembenézést. Már csak azért is, mert az *árnyékok világába* költözünk – ha a nyelv géniusza nem téved. Igen, ez az írás valamiképpen a halálról szól. Valamilyen élő halálról. Nem tudom. Talán az elpusztíthatatlan életről.

Itt térnék vissza egy szóval a kötet kompozíciójára. A kötet mesével indít és egy filozófiai poémával zár. Ez is tudatos választás volt. (Pontosabban: a mese kiválasztása Nádas Péter érdeme.) Minden epika bölcsője a mese. Nekem prózaíróként is fontos műfaj – sok mesét írtam gyermekeknek, felnőtteknek. A mese talán a legcsillogóbb „árnyék” rajtunk és bennünk. Valami, ami megfoghatatlanabbul valóságosabb minden másnál, ami kitelik belőlünk. Minden embernek van egy mese-vízjele. Ez az ő ártatlansága, még ha elbukik is. És milyen gyönyörű egy bukott ember! Mint egy vérző mese. Szóval, sokféle mese van. Az, amelyik a kötet élén áll, előre ráfelel arra, amiről a *Merre a csillag jár* elbeszélés beszél – vagy a kötet végén a filozófikus poéma, az *Elégia*. Ez a hosszú, versszerű szöveg – már amennyire én tárgyilagosan értelmezhetem – az emberi tudat és személyesség gondolati és érzelmi megütköztetése az ún. végső kérdésekkel. Hogyan van az, hogy vagyunk, hogy miként vagyunk, miért vagyunk... Csupa banalitás. De éppen ezért súlyosak. *Esti kérdések* – mint a Babitséi. Amire nincs válasz. A kérdéseket nem is azért tesszük fel, mintha választ remélhetnénk – magával a kérdezővel csikarunk ki magunknak egy kis további erőforrást. Egyébként a Vignytól vett mottó szava lehet csak az utolsó szó – *még nem jött fel a nap*. Le jour n'est pas levé.